

MOLIYAVIY HISOBOT VA UNDA XALQARO STANDARTLARNING TATBIQ ETILISHI

Sh.Sh.Odilbekov

Andijon iqtisodiyot va qurilish institute

Annotatsiya: Moliyaviy hisobotlar kompaniyaning ma'lum bir yildagi moliyaviy ishlarining aniq tasviridir. Ular kompaniyaning moliyaviy holati, rentabelligi va faoliyati to'g'risida aniq tasavvur hosil qilish uchun ko'rsatiladigan daftarlarning barcha qiymatlarini yozma xulosasi. Bu maqolada moliyaviy hisobot, xalqaro standartlarni tadbqiq etish usullari va moliyaviy hisobot elementlari bo'yicha tahliliy ma'lumotlarni yuritish kabi masalalar ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: Moliyaviy hisobotlar, auditor, investitsiya, daromad, xalqaro standartlar, o'zgarishlar jarayoni, mehnat resurslari, schetlar va operatsiyalar, moddiy va nomoddiy aktivlar.

Moliyaviy hisobotlar kompaniyaning ma'lum bir yildagi moliyaviy ishlarining aniq tasviridir. Ular kompaniyaning buxgalteriya tahlilchilari tomonidan tuzilgan moliyaviy ma'lumotlardan foydalangan holda tayyorlanadi va buxgalteriya hisobining belgilangan tamoyillariga rioya qilgan holda xabar qilinishi va barcha darajalarda muvofiqligi uchun standartlashtirilishi kerak. Moliyaviy hisobotlar muntazam ravishda tuziladi. Ular kompaniyaning moliyaviy holati, rentabelligi va faoliyati to'g'risida aniq tasavvur hosil qilish uchun ko'rsatiladigan daftarlarning barcha qiymatlarini yozma xulosasi. Ular, odatda, bir yil bo'lgan hisobot davri oxirida tayyorlanadi va keyinchalik soliq va investitsiya maqsadlarida ularning aniqligi, shaffofligi va adolatliligini tekshirish uchun auditor tomonidan tekshiriladi. Moliyaviy hisobotda kompaniyaning ssuda to'lash imkoniyati bor-yo'qligi, agar u schyot-fakturalarni qondirish va aksiyalarni sotib olish uchun naqd pul oqimi mavjud bo'lsa, aniqlanadi. Shuningdek, biznes qayerdan naqd pul ishlab chiqarayotgani va bu naqd pul qayerga ketayotgani haqida ma'lumot beriladi. Ular biznesning foydalimi yoki yo'qligini, bundan keyin ham foyda keltirishini va vaqt o'tishi bilan savdo hajmining pasayib borishi kabi katta muammolar paydo bo'ladimi-yo'qligini ko'rsatib beradi. Moliyaviy hisobotni o'qish biznesning ahvoliga va kelajakda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolarning ogohlantiruvchi belgilariga umumiy nuqtai nazarni beradi. Moliyaviy hisobotda keltirilgan ma'lumotlar foydalanuvchi talablariga mos kelishi kerak. Aksiyadorlar ushbu bayonotlarning asosiy oluvchisi bo'lishiga qaramay, qaror qabul qilish jarayonida ushbu bayonotlarga ishonadigan boshqa manfaatdor tomonlar mavjud.

Respublikamiz moliyaviy hisobotlarni xalqaro standartlar bo'yicha o'zgartirish jarayoni sari birinchi qadam – buxgalteriya hisoboti tuzish jarayoniga ta'sir etadigan

mahalliy buxgalteriya hisobi yuritishning ayrim usullari umume'tirof etilgan amaliyotga mos kelmasliklarini aniqlashdir. Bu usullar MHXS qo'yadigan talablarga muvofiq tuzatishlar kiritish uchun zarur. O'zgartirish jarayonining mohiyati BHMS bo'yicha va MHXS bo'yicha hisobdagi mavjud nomuvofiqliklarni aniqlash hamda BHMS asosida tuzilgan hisobotlarga zarur tuzatishlar kiritishdan iborat. BHMS asosida tuzilgan hisobotlarni o'zgartirish aksiyadorlik jamiyatlarining o'z kuchlari bilan ham, chetdan taklif qilingan mutaxassislar yordamida ham amalga oshirilishi mumkin. Amaliyotda ko'pincha ikkinchi usul foydalaniladi, chunki o'zgarishlar jarayonlarini bajarish ham mahalliy, ham xalqaro hisob standartlari va hisobotlarni o'zgartirish texnikasini mukammal bilish zarurati bilan bog'liq. Korxonalar taklif qilladigan malakali mutaxassislar bu – auditorlik tashkilotlarining xodimlari sanaladi. Milliy qonunchilik talablariga muvofiq hisob yuritish va hisobotlar tuzishga majbur bo'lgan respublikmiz aksiyadorlik jamiyatlari uchun MHXS bo'yicha moliyaviy hisobot tayyorlashning ikki xil texnologiyasi mavjud – parallel hisob va o'zgartirish (transformatsiya). Biroq parallel hisob yuritish mehnat resurslaridan nooqilona foydalanish va mehnat xarajatlarining ortishi tufayli samarasiz hisoblanadi. Hozirgi paytda parallel hisob yuritish yoki hisobotlarni o'zgartirishni qo'llash masalasi qonunchilik tomonidan tartibga solinmaydi va aksiyadorlik jamiyati rahbariyatining ixtiyoriga havola qilinadi, shu sababli ikkala texnologiyani ham taqqoslash mumkin. Hisobotlarni o'zgartirishning asosiy mohiyati schetlar va operatsiyalarni qayta tasniflash va O'zbekiston hisob tizimi ma'lumotlariga MHXSga muvofiq tuzatishlar kiritish yo'li bilan BHMS bo'yicha hisobotlarni konversiyalash (o'zgartirish) va moslashtirishdan iborat. Parallel hisob yuritishning mohiyati esa shundan iboratki, korxonaning barcha operatsiyalari BHMS bo'yicha ham, MHXS bo'yicha ham hisobda aks ettiriladi.

Ikkita bosh kitob: BHMS bo'yicha bosh kitob va MHXS bo'yicha bosh kitob parallel ravishda yuritiladi. Hisobot davrida tan olingan daromadlar va xarajatlar barcha moddalarini aksiyadorlik jamiyati yoki yalpi daromad haqida bitta hisobotda, yoki ikkita hisobotda: foyda yoki zarar tarkibiy qismlarini aks ettiradigan hisobot (moliyaviy natijalar to'g'risida hisobot) va foyda yoki zarardan boshlanadigan va boshqa yalpi daromadlar tarkibiy qismlarini aks ettiradigan hisobotda (yalpi daromad to'g'risida hisobot) taqdim etishi lozim.

Yalpi daromad haqida hisobotda kamida quyidagi moddalar ochib berilgan bo'lishi lozim: tushum; moliyalashtirish bo'yicha xarajatlar; korxonaning uyushgan korxonalar va qo'shma faoliyatdan olinadigan, ulushli ishtirok usuli bo'yicha hisobga olinadigan foyda yoki zarardagi ulushi; soliqlar bo'yicha xarajatlar; quyidagilardan tashkil topadigan alohida summa:

- to'xtatilgan faoliyatdan soliqlar chiqarib tashlangandan keyingi foyda yoki zarardan;

• sotish xarajatlarini chiqarib tashlaganda joriy qiymat bo'yicha baholash natijasida yoki aktivlarning yo to'xtatilgan faoliyatni tashkil qiladigan chiqib ketayotgan guruh (guruhlar) yoki aktivlarning chiqib ketishi natijasida tan olingan soliqlar to'langandan keyingi foyda yoki zarar; foyda yoki zarar, 205 o'z xarakteri bo'yicha tasniflanadigan, boshqa umumiy daromadlarning har bitta tarkibiy qismi;

• ulush asosidagi ishtirok usuli bo'yicha hisobga olinadigan, assotsiatsiyalangan korxonalar yoki qo'shma faoliyatdan olinadigan boshqa yalpi daromad ulushi;

• yalpi jami daromad.

Quyidagi moddalar yalpi daromad haqida hisobotda davr uchun taqsimlangan moddalar sifatida ochib berilishi lozim:

quyidagilarga mansub sanalgan foyda yoki zarar:

• nazorat qilinmaydigan ulush,

• bosh korxonalar mulkdorlari;

quyidagilarga mansub sanalgan yalpi jami daromad:

• nazorat qilinmaydigan ulush,

• bosh korxonalar mulkdorlari.

Moliyaviy hisobot bilan birgalikda taqdim etiladigan izohlar:

• MHXS talablariga muvofiq foydalanilayotgan hisob siyosati va moliyaviy hisobot tayyorlashning asoslari haqida axborot taqdim etishi;

• MHXS talab qiladigan, boshqa bironta moliyaviy hisobotda taqdim etilmaydigan axborotni ochib berish;

• boshqa bironta moliyaviy hisobotda taqdim etilmaydigan, lekin ko'rsatilgan hisobotlarning istalganini tushunish maqsadida o'rinli bo'lgan axborotni ta'minlashi lozim.

Izohlarni taqdim etishning quyidagi tartibi tavsiya etiladi:

• MHXS ga muvofiq ariza;

• hisob siyosatining asosiy tamoyillari qisqacha sharhi;

• moliyaviy holat haqida hisobot, yalpi daromad to'g'risida hisobot, moliyaviy natijalar to'g'risida alohida hisobot (agar taqdim etiladigan bo'lsa), kapitaldagi o'zgarishlar haqida hisobot, pul mablag'lari harakati haqida hisobotda har bir hisobot va har bir modda 207 taqdim etilgan tartib bilan bir xil tartibda moddalar bo'yicha taqdim etilgan ilova qilingan axborot;

boshqa axborotlarni ochib berish, jumladan:

• shartli majburiyatlar va tan olinmagan shartnoma majburiyatlari,

• nomoliyaviy axborotlar, masalan, risklarni boshqarish sohasida korxonalar siyosati va maqsadlarini ochib berish.

MHXS talablariga mos keladigan moliyaviy hisobot taqdim etishda nafaqat mos keluvchi standartga murojaat qilish, balki MHXS 1 da ularga havola bo'lgan boshqa

МНХС talablariga ham alohida e'tibor qaratish hamda jamiyatning moliyaviy hisobotlarini shakllantirish va taqdim etishga nisbatan ularni qo'llash choralari ham hisobga olish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. A.Rizaqulov, B.Xasanov "Buxgalteriya hisobining xalqaro standartlari" -T-2004
2. Mexmonov S., "Buxgalteriya hisobi"-T Fan va texnologiya 2012
3. Ўзбекистон Республикаси бухгалтерия ҳисоби миллий стандартлари тўплами. – Т.: «Norma», 2011.
4. Sh.Sh.Odilbekov, "Moliyaviy aktivlar hisobi va uni takomillashtirishga oid masalalar"., Xorazm Ma'mum Akademiyasi axborotnomasi–12/2-2022
УО'К 336.02